

Lucius Ampelius'un Liber Memorialis Eseri ve Roma Eğitim Sistemindeki Yeri

Liber Memorialis by Lucius Ampelius and Its Place in the Roman Education System

Tolga UZUN*

Öz: Hayatı hakkında herhangi bir veri bulunmayan ve MS III/IV. yüzyıl civarında yaşadığı düşünülen Lucius Ampelius, *Liber Memorialis* eserinde 14-16 yaşlarında olduğu varsayılan Romalı bir öğrencinin aldığı eğitim hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Ampelius, "Romalı bir gencin bilmesi ve öğrenmesi gereken" kosmografî, mitoloji, fiziki coğrafya, dünyanın harikaları, tanrıların soy ağacı, Doğu Akdeniz'in, Yunanistan'ın ve Roma Devleti'nin kısa tarihi gibi oldukça geniş konular etrafında şekillenen 50 paragraftan oluşan bir kitap kaleme almıştır. Bu kitap içerik bakımından günümüze kadar gelen diğer antik eserlerle içerik bakımından kıyaslandığında ön plana çıkmaktadır, çünkü Roma eğitim sistemi hakkında özellikle Quintilianus olmak üzere birçok yazar aracılığıyla bilgi edinilse de Ampelius'un eseri, eğitimin içeriği ve öğretilen bilgileri konulara ayırarak aktardığı yönetimiyle Roma eğitim sistemine ışık tutmaktadır. Ayrıca Romalı bir gencin "bilmesi gereken" konular üzerine yoğunlaşılması Romalı bir gencin bilgisinin sınırlarının ne olduğunu göstermesi açısından eseri değerli kılmaktadır. Bu çalışmada, *Liber Memorialis* eseri tanıtılarak eserin Roma eğitim sistemindeki önemi tartışılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Lucius Ampelius, Liber Memorialis, Roma Eğitim Sistemi, Grammaticus

Abstract: Lucius Ampelius' *Liber Memorialis* gives important information about the education of a supposedly 14-16 year old Roman student. He is thought to have lived around IIIrd or 4th cent. A.D. Ampelius wrote a book that consisted of 50 caput formed around very broad topics such as cosmography, mythology, physical geography, the wonders of the world, genealogy of the gods, a brief history of the Eastern Mediterranean, Greece and the Roman State which "a Roman youth should know and learn". This book comes to the fore when compared with other ancient works that have survived to the present day in terms of content. Although, we have a lot information about the Roman education system, especially through many writers such as Quintilianus, Ampelius' work is divided into topics and sheds light on the Roman education system in the context of education and the information taught. When evaluated in this context, the "things to know" of a Roman youth provide important information about the quality and functioning of the education system, as well as reveal the limits of a Roman youth's knowledge. In this study, *Liber Memorialis* will be introduced and discussed in the context of the Roman education system.

Keywords: Lucius Ampelius, Liber Memorialis, Roman Education System, Grammaticus

* Doktorant, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı, Antalya, totolga7@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1904-6805

Bu makale; Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Ana Bilim Dalı'nda devam etmekte olan "Roma Eğitim Sistemi ve Lucius Ampelius" adlı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Makale Türü: Araştırma | Geliş Tarihi: 11.05.2023 | Kabul Tarihi: 09.06.2023

Uzun T. 2023, "Lucius Ampelius'un Liber Memorialis Eseri ve Roma Eğitim Sistemindeki Yeri". *MJH* XIII, 277-294.

Giriş

Eğitim (*educatio*) hem teorik hem de pratik bağlamda tartışmaları her dönem güncel olan bir alandır; çünkü eğitim bir toplumun temelini oluşturulması, geleceğinin belirlenmesi, gelişmesi ve ilerlemesi konusunda önemli bir etkiye sahiptir. Günümüz modern toplumlarında siyasi, ekonomik, kültürel ve ideolojik etkenler doğrultusunda eğitim ve öğretim çerçevesinde çeşitli planlamalar ve düzenlemeler yapılmaktadır. Bu planlama ve düzenlemeler ise eğitimin sürekliliği amaçlanarak yapılandırıldıktan sonra şekillenmekte ve dönüşmektedir. Eğitimin tarihsel boyutunun ortaya çıkarılması, kültürel değişimler ve bu değişimlerin yaşandığı coğrafyaya olan etkisi, bu etkinin yayılma ve gelişim süreci yapılacak olan düzenlemeler ve planlamalar ile doğrudan ilişkilidir. Her toplumun eğitim anlayışı, işleyişi ve gelişimi toplumdaki farklılıklarla farklılık göstermektedir. Toplumun bulunduğu coğrafya ve geçirdiği tarihsel, siyasal, sosyal ve ekonomik süreçler eğitim sistemini şekillendiren ve yapılandıran önemli faktörlerdir. Günümüz eğitim sistemleri gelişen teknoloji ve bilinçle birlikte çağdaşlaşmaya ve farklı toplumlardan etkilenecek şekilde gelişmeye devam etmektedir. Antik Roma’da eğitimin ve öğretiminin tarihi incelendiğinde günümüze kadar ulaşmış birincil kaynaklar vasıtasıyla süreç tarihsel bir düzlem içinde takip edilebilmekte ve sürecin aşamaları ile nitelikleri ortaya çıkarılabilmektedir. Bu hususta Lucius Ampelius’un Romalı bir gencin bilmesi gereken konuları didaktik ve basit bir dille aktardığı *Liber Memorialis* eseri önemli veriler sunmaktadır. Bununla birlikte Quintilianus’un *Institutio Oratoria* adlı eseri Roma eğitim sisteminin içeriği hakkında temel bilgiler sunan önemli bir çalışmadır. Bu eserde Quintilianus, özetle iyi bir öğretmenin ve iyi bir öğrencinin nasıl yetiştirilmesi gerektiğine, eğitimde dikkat edilmesi gereken şeylerin neler olduğuna ve eğitim sürecinde hem pratik hem de teorik olarak önemli olan faktörlere değinmektedir. Ampelius ise eserinde doğrudan eğitimin içeriğiyle ilgili bilgiler vererek 14-16 yaşlarında Romalı bir gencin bilgi dağarcığının kapasitesinin ve bu yaştaki bir öğrencinin bilmesi gereken konuların ne olduğunu aktarmaktadır. Eser bu özelliğiyle diğer çalışmalar içinden ön plana çıkmakta ve günümüzde Roma eğitim sisteminin içeriğini anlama açısından önemli bir kaynak olmaktadır.

Bu çalışmada, hayatı hakkında günümüze herhangi bir veri ulaşmayan Lucius Ampelius’un hangi tarihsel dönemde yaşadığı, *Liber Memorialis* eserinin Roma eğitim sistemi içerisindeki önemi ve eserin içeriği tartışılmaktadır. Bu tartışmanın temellendirilmesi ve *Liber Memorialis* eserinin eğitim sistemindeki yerinin daha iyi anlaşılması adına öncelikle “Roma’da Eğitimin Tarihsel Arkaplanı” başlığı altında Roma Devleti’nde eğitimin tarihsel süreçte nasıl geliştiğine kısaca yer verilmesi faydalı olacaktır. *Liber Memorialis* eseri olasılıkla bir *grammaticus* tarafından ele alınan ya da bir *grammaticus* tarafından eğitim gören bir öğrenci tarafından kullanılmış olmalıdır. Bu bilgiden hareketle “Litterator ve Grammaticus’un Eğitimdeki Yeri” başlığı altında *litterator* ve *grammaticus* arasındaki farklılıklar tartışılmaktadır. Bu tartışmanın ardından “Lucius Ampelius ve *Liber Memorialis*” başlığıyla yazarın yaşamış olabileceği muhtemel tarihsel zaman aralığına değinilmekte ve eserin tanıtımı yapılmaktadır. Çalışmanın son başlığı olan “*Liber Memorialis*’in Eğitim Sistemindeki Yeri”nde ise eser pedagojik bağlamda incelenmekle birlikte eserin eğitim sistemindeki yeri ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Çalışma kapsamında yürütülen tüm bu tartışmalar doğrultusunda eserin içerdiği konular bakımından retorik eğitime uygun olmadığı; ancak retorik eğitime hazırlık niteliği taşıdığı görülmektedir. Tarihsel olarak Roma eğitim sisteminin ve özellikle *grammaticus* tarafından verilen eğitimin Roma Devleti’nin var olduğu süreç boyunca çok ciddi değişikliklere uğramadığı düşünüldüğünde eserin içerik olarak *grammaticus* tarafından verilen eğitim hakkında genel bir tablo çizdiğini söylemek mümkündür.

Roma'da Eğitimin Tarihsel Arkapları

Roma eğitim sisteminin modern toplumlarda olduğu gibi bulunduğu coğrafyadan ve bu coğrafyadaki hâkim kültürden etkilenecek şekilde geliştiği düşünülmektedir (Trever 1939, 23-24; Starr 1950, 14-16). Roma Devleti'nin idari, ekonomik ve siyasi alanlarda olduğu gibi eğitim konusunda da Sabinler ve Etrüsklerden etkilendiği bilinmektedir. Özellikle mimari, mühendislik, kanalizasyon sistemleri, metalin kullanımı, endüstri, ticaret ve tarım alanında görülen Etrüsk etkisi eğitim alanında da gözlemlenmektedir. Krallık Dönemi'nde Etrüsk kökenli krallar tarafından yönetilen Roma Devleti'nde Etrüsklerin MÖ 700 yılından önce Yunan alfabesini geliştirerek Italia'da bir alfabe oluşturduğu bilinmekte ve bu alfabenin MÖ VII. yüzyıl sonları ile MÖ VI. yüzyıl başları civarında Romalılarca kullanıldığı düşünülmektedir (Turner 1941, 522; Starr 1950, 12). Birkaç yüzyıl içerisinde bu alfabeden hareketle Romalılar kendi dillerinin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak Latin alfabesini oluşturmuşlardır. Alfabenin ilk halinin 21 harf, son halinin ise 23 harften oluştuğu bilinmektedir (Ullmann 1932, 32-40; Kroeber 1948, 520). Yazının hayata girmesiyle birlikte Roma kültürünün şekillenme ve gelişme süreci başlamıştır.

Roma Devleti'nin Tiber Nehri'nin güneyde aktığı yerden yaklaşık 25 km. içeride kurulduğu bilinmektedir. Erken *Villanovan* Dönemi'nde Latinler, Latium ovasının aşağı Tiber'den Alban tepelerine doğru olan bölgeyi ele geçirdiklerinde ilk yerleşimlerini bu tepelerden çevreye doğru genişleyecek şekilde kurmuşlardır. Bu yerleşim grupları zaman zaman kent formunda birleşmiştir. Tiber Nehri'ne çok yakın olan bu tepelerden *Palatinus* Tepesi'nde Roma Devleti kurulmuştur (Turner, 1941, 99). Geleneksel olarak Roma Devleti'nin MÖ 753 yılında kurulduğu kabul edilmektedir; ancak, bu tarih kentin kurulmasıyla ilgili Romalı anlatılar ve kabul edilen erken Roma tarihi efsaneleri ve anlatıları etrafında şekillenmektedir (Benedict 1934, 33). Arkeolojik buluntular Latinler, Sabinler ve Etrüsklere ait yaklaşık olarak MÖ 1000 yılına tarihlenen çok sayıda yerleşim olduğunu göstermekle birlikte Roma'nın kurulduğu kabul edilen *Palatinus* Tepesi'nde daha önceden de Latinlere ait bir yerleşimin olduğu ve bu yerleşimin MÖ X. yüzyıla kadar tarihlendiği bilinmektedir (Philip 1999: 106-107). Roma'da yer alan diğer tepelerin de yine MÖ 753 yılından önce yerleşime sahip olduğu kanıtlanmıştır (Philip 1999: 107). Bahsedilen yedi tepenin *septimontium* olarak bilinen bir konfederasyon formunda olduğu ve çevresinin duvarlarla örülü olarak kentin Roma adında kurulmasının (*Roma Quadrata*) MÖ VII. yüzyılın sonlarına denk geldiği düşünülmektedir (Tac. *Ann.* 12. 24; Boak 1929, 33-35; Trever 1939, 24-25).

Roma Devleti'ndeki Etrüsk etkisi yönetimde de görülmektedir. İlk olarak monarşi ile yönetilen Roma Devleti'nin son krallarının Etrüsk kökenli olduğu bilinmektedir. Roma'nın Krallık Dönemi'nde, kayda değer bir ilerlemenin ve genişlemenin olduğu, Doğu Akdeniz ile etkileşimlerin başladığı, sosyal olarak *plebs* ve *patricius* ayrımının yapıldığı, politik olarak da seçilmiş bir kral ile soyluların ve halk meclisinin oluşturularak organize edildiği görülmektedir. Bu durumun açıkça Yunan kent devleti modeli ile benzerdir (Turner 1941, 24-25). Erken Cumhuriyet Dönemi'nde MÖ 509 yılında *patricii*, Tarquinleri Roma'dan kovduktan sonra Cumhuriyeti kurmuştur. Bunun sonucunda da her yıl seçilen iki *consul* devleti yönetmiştir. Sparta krallarında olduğu gibi her iki *consul* da (altı aydan fazla olmamak kaydıyla acil durumlarda atanacak olan *dictatorluk* dışında) eşit güce sahipti (Smith-Case 1948, 134-135).

Roma eğitim sisteminin kökeninde Roma Devleti'nin kuruluşunu ve gelişmesini etkileyen faktörlerin ve kültürlerin izleri görülmektedir. Günümüzde Roma eğitim sistemi denildiğinde aslında Romalılaştırılmış bir sistemden bahsetmek mümkündür. Çünkü Roma Devleti'nin kültüre doğrudan kendisine ait, orijinal bir katkısının olmadığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır. Roma Devleti, tıpkı kuruluş hikâyesinde de olduğu gibi diğer kültürlerin başarılarını asimile

etmiş, sentezlemiş, geliştirmiş ya da yaymıştır (Barnes 1935, 258). Bu açıdan Roma eğitiminden kastedilen Romalılaştırılmış bir sistemdir. Roma Devleti'nin Krallık Dönemi'nde ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ndeki felsefe, bilim ve sanat gibi konularda özellikle Yunan kültürü ile kıyaslandığında eksikliği özellikle göze çarpmaktadır. Bu durumun açıklanmasında konuya biyolojik açıdan ırksal olarak yaklaşmak doğru bir yöntem olmayacaktır. Roma Devleti'nin kurulduğu dönem dikkate alındığında aynı dönemde coğrafi olarak Yunan kültürünün Doğu Akdeniz'de olduğu gibi Batı Akdeniz'de de yaratıcı bir niteliği olduğu görülmektedir. Bu bağlamda devlet olarak yeni kurulmuş bir halkın izleyeceği yolun çeşitliliği ve sayısız seçeneği düşünüldüğünde dış etkenler yol gösterici olabilmektedir. Roma Devleti kurulduğunda çevresinde hali hazırda yerleşmiş olan bir kültür ve bu kültürü yaşayan çeşitli kabileler mevcuttu. Burada boş bir araziye yerleşmiş bir halk söz konusu değildir. Buldukları coğrafyadaki diğer halklar ve kabileler ile birlikte düşünüldüğünde ilk "Romalıların" "güçlü" olmak zorunda oldukları aşikardır. İlk Romalıların devlet kurma adına bir seçim yapmaları gerekiyordu; ancak bu durum bilinçli bir seçim olarak görülmemeli, aksine doğal bir durumun sonucunda ortaya çıktığı kabul edilmelidir. Burada bahsedilen "seçim" olgusu kültürel bağlamda diğer halklar ya da kabilelerle olan etkileşim ve ilişkilerin yönlendirici boyutudur. Savaşmamak, genişlememek, yayılmamak ya da sanata ve bilime olan bağlılığı güçlendirmek potansiyel diğer seçeneklerdir. Bilindiği gibi Roma Devleti kurulduktan sonra genişlemeye ve yayılmaya başlamıştır. Bu durumun bir savunma mekanizması olarak gelişmiş olması mümkündür. Eğer devlet olarak Roma yayılmasaydı, yayılan başka bir kabilenin ya da devletin bir parçası olabilirdi. Dolayısıyla buradaki seçimlerin bilinçli yapılan seçimler olmadığından bahsedilirken, burada bir zorunluluktan ya da doğal bir durumdan bahsetmek mümkündür. Özellikle Roma'nın pozisyonunda devlet kurmak kaçınılmazdı; çünkü hem kültürel olarak etki altında hem de fethedilmek ya da asimile olmakla karşı karşıya kalan Roma Devleti doğal olarak bağımsız bir devlet olma yolunda ilk adımı atmıştır. Bahsedilen bu durum aslında Roma Devleti'nin geleneklerine bu kadar bağlı olmasını ve tam bir gelenek devleti olmasının nedenini açıklamaktadır. Kültür yerleştikten ya da yerelleştikten ve temellendikten sonra değişen koşullara rağmen, doğası gereği bütünlüğünü koruma ve devam ettirme eğilimi göstermektedir (Benedict 1935, 23-24, 26). Daha geniş bir çerçeveden bakıldığında ise var olan verilere dayanarak Romalıların hayata özellikle pratik bağlamda çiftçi olarak başladıkları ve felsefi olarak büyük düşünce sistemleri oluşturmadıkları, bilimsel ya da sanatsal faaliyette bulunmadıkları hatta ve hatta kayda değer bir mitoloji geliştirmek için hayal güçlerinin olmadığı söylenebilmektedir (Turner 1941, 907; Durant 1944, 72). En temel anlamıyla Romalılar genel nüfus olarak tarih sahnesinde doğdukları andan son ana kadar kökenlerinde hep çiftçi olarak kalmışlardır (Turner 1941, 933-937). Çiftçi olmalarının yanı sıra buldukları coğrafyanın gerekliliklerinin de bir itici güç olduğu düşünüldüğünde iyi birer asker oldukları görülmektedir. Kuruldukları andan itibaren her zaman düşman ile çevrili buldukları için ya savaşmalı ya da yok olmalıydılar. Tıpkı MÖ 190 yılında gerçekleşen Magnesia Savaşı'nda olduğu gibi bazen kendi iradeleri dışında işgalci olmuşlar ya da işgalci "görünmüşlerdir". Endüstriyel ya da tüccar bir halk olmak yerine yöneten ve yağmalayan bir toplum olmuşlardır. Romalıların savaşçı ve çiftçi yönleri yönelimi sanatsal ve entelektüel gelişime öncülük etmemiştir, aksine hayata karşı ciddi, sert ve pratik bir tutum takınmalarına yol açmıştır. Erken Dönem'lerdeki aile yapılanması, organizasyonu ve dini uygulamalar bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca bu durum geleneksel olarak betimlenen Romalı karakteri için de geçerlidir. Geniş ataerkil aile, Erken Dönem'de Roma'nın aile ve sosyal yapısının en temel taşıdır. Bu geniş ataerkil aileyi; babayı, anneyi, evleri, toprakları, mülkleri, çocukları, evlenen oğulları ve bu oğulların torunlarını, gelinlerini ve kölelerini kapsayan minyatür bir toplum olarak düşünmek mümkündür. Bu minyatür toplumun kendi içerisindeki yapısında okul, endüstri, din ve yönetim gibi kavramların

ve olguların organizasyonunda otoritenin *pater familiasta* olduğu bilinmektedir. Bu yapı kendi kendisini denetleyen sınırsız ve gelenekçi bir yapıdır. Diğer bir deyişle babaya olan aşırı bağlılık aynı zamanda Roma'ya olan aşırı bağlılık anlamına gelmektedir. Ataerkil toplumların hiçbirisi bu konuda yani eşin kocasına ya da çocuğun babasına olan bağlılığı noktasında Roma'ya yaklaşmamıştır (Webster 1947, 264). Cumhuriyetin kurulup gelişmesi ile birlikte de *pater familiasa* olan bu bağlılık durumu kademeli olarak devlet tarafından ele geçirilmiştir (Barnes 1935, 260). Eğitim konusunda ise *pater familiasa* olan bu bağlılık yönlendirici bir etkiye sahiptir. Bu etkiyi *Liber Memorialis* eserinde de görmek mümkündür. Eserde aktarılmak üzere seçilen olaylarda ve tarihsel karakterlerin anlatımlarında geleneksel yapı ön plana çıkmaktadır. Ampelius'un eserini irdelemeye başlamadan önce eserin bir *grammaticus* tarafından yazıldığı ya da kullanıldığı varsayıldığından *litterator* ve *grammaticus*'un eğitimdeki yerini değerlendirmek yerinde olacaktır.

Litterator ve Grammaticus'un Eğitimdeki Yeri

Eğitim sistemi incelendiğinde *plebslerin* çocuklarını bir *ludusa* gönderme amaçları, çocuğun okuma-yazma, heceleme, sayma gibi temel eğitimlere sahip olduktan sonra pragmatik bir şekilde ailesine faydalı olmasıdır (Marrou 1956: 312-315). Sivil bir kariyer hedefleyen *patricius* mensuplarının çocukları ilk eğitimlerine okulda ya da evde bir *litterator* ya da bir *grammaticus* gözetiminde başlardı (Bonner 1977, 14). Okula giden *patriciuslara* *paedagogusları* eşlik eder ve bu *paedagoguslar* sabah şafak vaktinde okula giderken çocuklar için fenerle yolu aydınlatırlar, kar yağdığında ya da yolda yürümeyi engelleyecek olumsuz herhangi bir koşul oluştuğunda çocukları sırtlarında okula taşırlardı. Aynı zamanda çocukların okulda aldıkları eğitimi pekiştirmeleri için gerekli egzersizlerin organizasyonu ve sorumluluğu da *paedagoguslara* aitti (CGL III, 380. 66ff).

Antik Roma eğitim sisteminin incelendiği modern kaynaklar eğitimin altı ya da yedi yaşlarında başladığını göstermektedir (Bonner 1977, 41-46; Cubberly 1920, 36-37; Gywnn 1926, 84; Marrou 1956, 267; Painter 1886, 68). *Ludi magister* ya da *γραμματιστής* ile bir *ludusta* başlayan bu eğitimin dört ya da beş yıl sürdüğü, ardından bir *grammaticus* tarafından yine öğrencinin günümüzdeki tanımıyla orta öğrenime denk gelen öğrenimini bir üst seviyeye taşıdığı ve son olarak bir *rhetor* tarafından öğrenimin son raddesine ulaştığı kabul edilmektedir. Ancak Booth farklı bir görüş ileri sürerek öğrenimin üç değil, iki evresi olduğunu belirtir ve eğitimde sınıfsal bir ayırmadan söz eder. Buna göre eğitim, alt sınıf olan *plebsler* ile üst sınıf olan *patricius* arasında farklı niteliklere sahiptir. *Plebsler* çocuklarını bir okula gönderdiklerinde *ludi magister* ya da *ludus litterarius* tarafından öğrenim görmelerini sağlarken *patricius* mensupları ise evde ya da okulda çocuklarının bir *grammaticus* tarafından öğrenim görmelerini sağlamaktaydı (Booth 1979, 1-14). Ayrıca *grammaticus* tarafından sağlanan öğrenime katılan öğrencilerin yaş gruplarının 14-15 yaşlarında değil, 9 ile 11 yaş arasında olduğu şeklinde bir görüş mevcuttur. Bu görüşe göre aileler durumlarını, kaynaklarını ve farklı değişkenleri gözetererek çocuklarını, daha erken yaşlardaki çocuklara eğitim veren *grammaticusların* olduğu okullara göndermiş ya da özel olarak çocuklarına bir *grammaticustan* eğitim aldırması olmalıdır (Orme 1971, 69).

Horatius, babasının onu Flavius'un okuluna göndermek yerine *senator* ya da atlı sınıfının niteliklerini öğrenmesi için Roma'ya getirdiğinden bahsetmektedir (Hor. Sat. 1. 6. 72-78). Flavius olasılıkla bir *ludi magister*di. Horatius'a göre çok sert bir mizaca sahip olan kültürsüz birisiydi (Hor. Sat. 1. 10. 74; Epis. 1. 20. 7). Horatius ilk öğretmeni olan kişinin Orbilius olduğunu söylemektedir. Orbilius, aynı zamanda Suetonius tarafından *grammaticus* olarak tanıtılmaktadır (Hor. Epis. 2. 2. 41; Suet. Gram. 9). Horatius ilköğreniminden ve aldığı eğitimden bahsetmektedir; hatta ilk öğretmeni olarak Orbilius'u yani bir *grammaticusu* göstermektedir. Horatius, bir *grammaticus* olan Orbilius tarafından küçük yaşlarda eğitildiğini belirtmektedir (Hor. Epis. 2.

1. 70). Bununla birlikte okuma-yazma ve basit aritmetik bilgisinin öğretilmesi günümüzdeki öğretmen algısı ile uyuşmamaktadır. Başka bir ifade ile günümüzdeki “kutsal” öğretmen anlayışı ile *ludi magister* ya da *litterator* aynı anlama sahip değildir. *Litterator* ya da *ludi magister* toplumda ayrıcalıklı bir yere sahip değildi. Öğretmen olarak görülen kişiler *grammaticus*lardı. *Grammaticus*lar vergiden muaf olmak gibi çeşitli imtiyazlara sahiplerdi (McCrum ve Woodhead 1961: no. 458). Bu imtiyazlar *litterator* ya da *ludi magister* ile *grammaticus*lar arasındaki statü farkına işaret etmektedir. Ayrıca *grammaticus*ların İmparatorluk Dönemi’nde devletten maaş aldıkları da bilinmektedir (Suet. *Vesp.* 18). Ancak *litterator* ya da *ludi magister*lerin toplumda bir statülerinin olmaması temel eğitimin önemsenmediği anlamına gelmemektedir. Quintilianus eserinin birinci bölümde yer alan birçok bölümü ilköğretime ayırmıştır:

...sed nobis iam paulatim ad crescere puer et exire de gremio et discere serio incipiat...

“ancak artık oğlumuz git gide büyümeye ve bakıcısının kucağından ayrılmaya ve ciddi bir şekilde öğrenmeye başlamalı” (Quin. *Inst.* 1. 2. 1).

Burada Quintilianus tarafından evde verilen eğitimin gerçek bir eğitim olmadığı önemli olan evrenin bu noktadan sonra gerçekleşeceği vurgulanmaktadır. Daha geç bir döneme bakıldığında ise İmparator Gratianus’un *tutoru* Ausonius’un *grammaticusu* olan Macrinus için söylediği şu sözler eğitimin ilk aşaması hakkında önemlidir:

...huic mea principio credita puerities...

“çocukluğumun ilk zamanları ona emanet edilmişti” (Aus. *Prof.* 10. 12-13).

Macrinus’un bir *grammaticus* olduğu bilinmektedir. Burada ilköğretim evresinden bahsedilmemekle birlikte Ausonius’un öğrenim sürecinde ilk olarak bir *grammaticus* ile karşılaştığı ortaya çıkmaktadır¹. *Litterator* ve *ludi magister* terimleri ile ilgili olarak Geç Dönem eserleri daha açıklayıcı bilgiler içermektedir. Her ne kadar modern araştırmacılar tarafından içerdiği bilgilerin doğruluğu sorgulanan bir eser olarak nitelense de *Historiae Augustae*, eğitim bağlamında sosyal normlarla ilgili bir fikir vermektedir. Eserde Maximius Iunior’un öğrenimine ilk olarak Yunanca ve Latince eğitim görerek başladığı belirtilmektedir. Burada yine bir *ludi magister*den ya da bir ilköğretim sürecinden bahsedilmemektedir. Benzer şekilde imparator Verus ve Commodus’un eğitim sürecinde doğrudan *grammaticus* tarafından öğrenim gördükleri görülmektedir. Okuma-yazma, sayma, heceleme öğretime dair süreçler hakkında bilgi verilmemektedir (Hist. Aug. *Vit. Max.* 27. 2; Maurice 2013, 4; Booth 1979: 5). Bu örnekler eğitimin ilk evresinde doğrudan *grammaticus*un varlığına işaret etmektedir. Bu durumda *litterator* kelimesinin nerelerde geçtiğine ve niteliklerine bakılması gerekmektedir. *Grammaticus* terimi ile kıyaslandığında *litterator* teriminin günümüze kadar ulaşan birincil kaynaklarda daha az geçtiğine dair bir çalışma mevcuttur (Booth 1981). Booth’un söz konusu çalışmasında ayrıntılı bir şekilde *litterator*ların öğrenciye yalnızca okuma-yazma, sayma ve heceleme gibi pratikleri öğrettiği görülmektedir. Dolayısıyla *grammaticus*un aynı zamanda bir *litterator* olduğunu ancak bir *litterator*un bir *grammaticus* olmadığını söylemek mümkündür.

Aulus Gellius eserinde Vergilius’tan yaptığı bir alıntıda *litterator*dan bahsetmektedir:

...inguae Latinae litterator, Roma a Brundisinis accersitus...

“Latin dili *litteratoru* Roma’ya Brundisium’dan çağrıldı...” (Aul. Gel. *Noc. Att.* 16. 9).

Burada bahsedilen *litterator* aslında *litterator* vasfına sahip bir *grammaticus*tur (Aul. Gel.

¹ Bu noktada burada bahsi geçen Macrinus ile Ampelius’un eserini adadığı Macrinus’un aynı kişi olabileceği düşüncesi doğmaktadır; ancak, her iki kişiyi birbiriyle bağdaştırabilecek yeterli veriye ulaşılamamıştır.

Noc. Att. 18. 9). Elbette bir *grammaticus*un öncelikle bir *litterator* olması beklenmektedir; ancak burada önemli olan nokta *litterator*un ayrı bir kişi olmadığı, sadece *litterator* görevini icra eden bir *grammaticus* olduğudur. *Historiae Augustae* eserinde de eğitimin *grammaticus* nezdinde başladığı ve *litterator* olarak betimlenen kişinin aslında bir *grammaticus* olduğu gösterilmektedir. Ayrıca Commodus'un eğitim süreci incelendiğinde eğitim hayatının gramer öğrenmekle başladığı ve sürecin *rhetor* tarafından verilen öğretimle son bulduğu anlaşılmaktadır:

...*Habuit litteratorem Graecum Onesicratem, Latinum Capellam Antistimum; orator ei Ateius Sanctus fuit...*

“Yunan *litteratoru* Onesicrates'e, Latin *litteratoru* Capella Antistius'a *rhetor* olarak da Ateius Sanctus'a sahipti” (*Hist. Aug. Com.* 1. 6).

Bu noktada ilköğretim düzeyinde eğitimin tarihi irdelendiğinde *ludi magister* ya da *litterator*dan ziyade daha çok *grammaticus* ile karşılaşmaktadır. Tartışma *litterator* ve *grammaticus* arasındaki farklılık bağlamında şekillenmektedir. Söz konusu farklılık incelendiğinde ise yukarıdaki örnekler nezdinde üst sınıfların yani *patricius*ların bir *grammaticus* tercih ettiği *ludi magister* ya da *litterator*un alt sınıflar yani *plebs*ler tarafından tercih edildiği, *grammaticus*un *litterator*dan daha bilgili ve vasıflı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla *litterator*un nitelik olarak ilköğretim öğretmeni ya da görevini icra eden bir *grammaticus* olarak düşünülebileceğini söylemek mümkündür. *Litterator* ve *grammaticus* arasındaki çeşitli farklar bu şekilde belirlendikten sonra *Liber Memorialis* eserinin bu temelde incelenmesi yerinde olacaktır.

Lucius Ampelius ve Liber Memorialis

Lucius Ampelius'un ismi ve hayatına dair hiçbir veri bulunmamaktadır. Var olan çıkarımlar ve varsayımlar eserde yer alan bilgiler vasıtasıyla sentezlenerek ortaya konmuştur. Eserin dili ve eserde yer alan bilgilerin nitelikleri zamansal olarak söz konusu eserin yaklaşık olarak MS III. - IV. yüzyıl arasında tarihlenmesine olanak sağlamaktadır. Eserin tarihini ve Lucius Ampelius'un yaşadığı dönemi tarihsel bir düzleme denk getirebilmek ve hangi tarihsel zaman diliminde yaşadığını belirleyebilmek için birincil kaynaklarda geçen Ampelius ismine bakmak gerekmektedir. Birincil kaynaklarda Ampelius ismiyle ilk olarak MS 217 yılında karşılaşılmaktadır (*CIL* VI, 8498). Bir diğer Ampelius ise Diocletianus tarafından Africa'da suçlu bulunan 49 hristiyandan birisidir (Assmann 1940, 220). Bunun dışında MS 364 yılında P. Ampelius adında bir *proconsul* (*CIL* VIII, 5335, 5337); MS 371-372 yıllarında *praefectus urbi* olarak görev yapmış olan P. Ampelius (*Cod. Ius.* 1.28, 1.51, 12.4, 51.6); MS 383-384 yıllarında görev yapan Romalı bir *senator* (*Symm. Epist.* 2. 33); MS 410 yılında adına rastlanan Priscus Attalus'un oğlu Ampelius (Assmann 1940, 220); MS 472 yılında rahip olarak görev yapmış olan Ampelius (*Aug. Epis.* 175) ve MS 507, MS 511, MS 542 yılında Ampelius ismini taşıyan diğer kişiler bilinmektedir (*CIL* XII, 1724; *Cassiod. Var.* 2. 23, 5. 35, 39; *CIL* IX, 2075). Bu veriler yazarın isminin ilk olarak her ne kadar MS 217 yılında ortaya çıktığını gösterse de Ampelius ismiyle sık tarih aralıklarında karşılaşılmaması ve eserde kullanılan Latince, eserin yaklaşık olarak MS III. yüzyılın ikinci yarısı ya da IV. yüzyılın ilk yarısında yazıldığına işaret etmektedir. Assmann (1935, 217-219) ise eserde geçen bazı sözcüklerden hareketle eseri MS IV. yüzyılın başlarına tarihlemektedir.

Assmann örneklemini eserde kullanılan *honorari-honorare* (Amp. 2. 5), *anhelare* (Amp. 2. 6), *regnare* (Amp. 6, 11. 2, 14.1, 16. 3, 32. 5), *supra* (Amp. 11. 3), *aliquanti-aliquot* (Amp. 13. 4), *bellator* (Amp. 14. 4), *certare* (Amp. 41), *vastare* (Amp. 46. 5), *usque* (Amp. 47), *perpotior-perpotiri* (Amp. 18. 16), *subiugare-subiugere* (Amp. 32. 5) gibi sözcüklerle oluşturmuştur. Ancak

bu örneklemedeki sözcüklerin birçoğuyla MS IV. yüzyılın ilk yarısından önce de karşılaşılmaktadır². Bununla birlikte *perpotior* sözcüğünün Geç Dönem eserlerinde kullanıldığı tespit edilmiştir (Cod. Ius. 12. 16. 3. 4; 12. 20. 6; TLL. 1655; Cons. Tant. 12). Aynı durum *subiugare* (*subiugere*) kelimesi için de geçerlidir (Arnob. Nat. 1. 5, 4. 4, 7. 51; Eutr. 4. 17; Iul. Val. 1. 5, 2. 11, 3. 4, 9, 28, 35, 36). *Perpotior* ve *subiugare* sözcükleri ile daha Erken Dönem’lerdeki eserlerde karşılaşılmaması doğrudan eserin MS IV. yüzyıl ya da sonrasına tarihlenmesi için yeterli veriyi sunmasa da bu durum göz ardı edilmemelidir. Bunun dışında Terzaghi (1947, ix) gibi bazı modern araştırmacılar Ampelius’un yaşadığı zaman dilimini MS V. yüzyıl olarak kabul etmektedirler. Söz konusu araştırmacılar bu duruma yazarın kullandığı özensiz Latinceyi ve dil bakımından eserin MS V. yüzyıl özellikleri taşımasını dayanak göstererek bu tarihlendirmeyi yapmaktadırlar. Veriler Ampelius’un eserini MS V. yüzyıla tarihlenmesi için de geçerli bir sebep sunmamaktadır. Enmann (1884, 497), *Liber Memorialis*’in Diocletianus ve Constatinus dönemlerinde imparatorluğun genelindeki kriz ve düşüş halinde ele alınan eserlerle benzer özellikleri taşıdığını belirtmektedir. Yaklaşık olarak bahsedilen dönemde yaşamış Aurelius Victor (Aur. Vic. Caes), Rufus Festus (Ruf. Fes) ve Eutropius (Eutr.) gibi yazarların eserleri (ve hatta buna *Scriptores Historiae Augustae* eseri de eklenebilir) incelendiğinde *Liber Memorialis* ile benzer içerik, tarzlar ve üslupla karşılaşmak mümkündür. Ayrıca bahsi geçen yazarların eserleri de özet niteliğinde olup süslü bir Latinceye uzaktır.

Liber Memorialis’te ilk olarak *prologusta* Macrinus ismi ile karşılaşılmaktadır. Düşük bir ihtimal olarak görülse de yukarıda Ausonius’un *grammaticus*u olarak bahsedilen Macrinus’un, Ampelius’un eserini adadığı kişi olabilme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bunun dışında Ampelius’un eserini imparator Macrinus’a adadığı ve bu doğrultuda imparator ile bir dostluğu olduğu da düşünülebilmektedir. Bu noktada eserde yer alan bilgilerden bir çıkarım yapmak tek çıkış yolu olarak görünmektedir. Eserde Ampelius’un değindiği son tarihsel olay Traianus’un imparatorluğudur (Amp. 47). Bu konuyla ilgili olarak Ampelius eğer Traianus’un imparatorluğundan çok daha sonra eserini yazmış olsaydı Macrinus’un imparatorluğuna değin gerçekleşen önemli olaylara eserinde yer vermesi beklenirdi. Bununla birlikte Ampelius’un Traianus Dönemi’nde yaşamış olabileceğine dair görüş bildiren modern araştırmacılar da mevcuttur (Zink 1866, 327). Diğer yandan Ampelius’un eserini İmparator Macrinus’a adaması ile ilgili görüşler Ampelius’un Efes Artemis Tapınağı’na yaptığı atıflarla desteklenmektedir (Amp. 8. 12). Bu tapınağın imparator Gallienus zamanında (MS 253-268) yerle bir edildiği bilinmektedir. Buradan hareketle Ampelius’un tapınak yıkılmadan önce yaşamış olabileceği tezi üzerinde durulmaktadır; ancak Ampelius kendi zamanında tapınağın ayakta durduğunu belirtmemektedir. Ampelius’un Traianus’tan bahsettiği 47. bölümde verdiği ansiklopedik bilgilerin kesilmesi, yazarın eserinin tamamının günümüze ulaşmadığı ya da yazarın yaşadığı dönemin modern araştırmacıların iddia ettiği tarih aralığından daha geniş olduğu sonucuna götürmektedir. Ayrıca Ampelius, Sulla’nın *imperium* yetkisini kendisinin bırakmasından bahsetmektedir (Amp. 18. 16). Bilindiği üzere aynı şekilde Diocletianus ve Maximianus da *imperium* yetkilerinden feragat etmişlerdir ve Ampelius

² *Honorari-honorare* sözcüklerini daha Erken Dönem’lerde (Cic. Phil. 9. 2. 4; Quin. Inst. 3. 6. 74, 7. 4. 41; Vel. Pat. 2. 129. 3, 2. 61. 3), *anhelare* (Verg. Aen. 8. 421; Lucr. Nat. 3. 490), *regnare* (Plau. Amp. 1. 1. 257; Verg. Aen. 10. 564. Caes. Bel. Gal. 5. 25; Plin. Nat. 33. 3. 15, 52; Quin. Inst. 10. 1. 112), *supra* (Verg. Aen. 8. 149, 11. 683; Caes. Bel. Gal. 1. 64, 2. 1, 9; Liv. 3. 17. 4, 4. 22. 6; Ovid. Meta. 3. 56), *aliquanti-aliquot* (Cic. Off. 2. 14; Cic. Cael. 5. 12; Sall. Jug. 14; Plin. Epis. 6. 10; Quin. Inst. 5. 13. 31; Tac. Ann. 3. 27), *bellator* (Verg. Aen. 12. 614; Ovid. Meta. 15. 368; Val. Flac. Argo. 2. 385; Tac. Ann. 1. 67; Liv. 8. 8. 17), *certare* (Cic. Off. 3. 22. 87; Verg. Aen. 2. 30; 10. 355; Tac. Ann. 11. 10; Ovid. Meta. 5. 394), *vastare* (Val. Flac. Argo. 1. 480; Verg. Aen. 8. 8; Sall. Cat. 15; Vel. Pat. 2. 110. 6), *usque*’nin de (Ampelius’un metninde olduğu gibi ad ile kullanımı: Cic. Ver. 2. 1. 87; Plin. Nat. 4. 12. 21, 63; Caes. Bel. Gal. 1. 51) aynı şekilde Erken Dönem’lerde kullanıldığı görülmektedir.

bu durumdan eserinde bahsetmemektedir. Dolayısıyla bazı modern araştırmacılar Ampelius'un MS 305 yılından önce yaşamış olabileceğini belirtmektedirler (Glaeser 1843, 145; Assmann 1940, 215.). Ampelius'un son tarihsel olay olarak Traianus'un imparatorluğundan bahsetmesi, Roma'nın en güçlü ve en geniş sınırlara hâkim olduğu dönemi bundan onur duyarak okuyucuya aktarmak ve bu dönemi okuyucusunun gözünde canlandırmaya çalışmak istemesi şeklinde yorumlanabilir. Bu çıkarım da olasılıkla Ampelius'un coğrafya konusundaki ilgisinden ileri gelmektedir (Amp. 5-7). Diğer yandan Ampelius eserinde Parth Krallarından bahsetmektedir (Amp. 31). Bu bölümde kendisinin Sasani İmparatorluğu'ndan da bahsetmesi beklenebilirdi, muhtemelen Ampelius eserini ele alırken Sasani Devleti henüz kurulmamıştı. Yazar bir başka bölümde *Seleucia Parthorum* ifadesini kullanmaktadır (Amp. 50). Burada Parthların Seleukia kentini ele geçirdiğinden bahsedilmektedir. Kentin Romalılar tarafından ele geçirilme süreci tarihsel olarak imparator Hadrianus ve Antonius Pius Dönemleri'ne denk düşmektedir. Marcus Aurelius zamanında ise MS 165 yılında Avidius Cassius tarafından kent tamamen yok edilmiştir (Birley 2001, 140). İlginç bir şekilde Ampelius, Seleukia'yı Parthlara ait bir kent olarak aktarmaktadır. Bununla birlikte Seleukos Nikator da bir Parth kralı olarak gösterilmektedir (Amp. 31. 1). Burada Ampelius'un kaynağının yanlış olma ihtimali ya da ilk edisyon kopyalanırken bir hata yapıldığı düşüncesi ön plana çıkmaktadır.

Ayrıca eserde dikkati çeken diğer bir unsur Ampelius'un Africa anakarasına çeşitli referanslar yapmasıdır: Mauretania krallarını bir başlık altında anlatması (Amp. 38); Mauretania'daki Caesarea kentini "son derece muhteşem bir kent olarak" tanımlaması (Amp. 38. 2); Syrt denizine ayrıca yer vermesi (Amp. 6.13, 7. 5); Herakles'in soyunun anlatıldığı bölümde Kartaca'da ibadet edilen Karthere'yi anlatması ve Kartacalıların kökeni hakkında bilgi vermesi (Amp. 9. 12) ve Kartaca'nın yok edilmesi konusunda Yaşlı Cato'ya karşı çıkan Scipio Nasica'nın anısının anlatılması (Amp. 19. 11). Söz konusu referanslar Ampelius isminin Africa'da sık bir şekilde görülmesi ile birlikte değerlendirildiğinde yazarın Africa kökenli olması ihtimali kuvvetlidir. İmparator Macrinus'un Africa kökenli olduğu düşünüldüğünde belki de bu eser imparator Macrinus'un eğitimi için yazılmış ve Ampelius'un bildiği ve öğrendiği bilgileri ezberinden "memoria" niteleğinde kendisine aktarmış olabileceği düşünülebilir. Diğer yandan Ampelius'un eserinde *perpetua Caesarum dictatura dominatur* ifadesi geçmektedir (Amp. 18. 21). Bu ifade aynı zamanda Florus'ta (Flor. 4. 12. 65) ve *Liber de Viris Illustribus Urbis Romae* eserinde geçmektedir (Vir. Illust. 79, 7). Roma imparatorları MS 284 yılında Diocletianus'un kurmuş olduğu *ττραρχία* (tetrarkhia) sisteminden önce Caesar olarak anılmamaktaydı. Bununla birlikte imparatorların *dictator* olmadıkları da ya da doğrudan bu sıfat ile anılmadıkları da bilinmektedir. Bu ifade eserin MS III. yüzyıl ya da IV. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmek için güçlü bir dayanak sunmaktadır. Ampelius'un MS III. yüzyıl ya da IV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı varsayıldığında imparatorluk ve belki de mutlak gücü belirtmek için kullandığı bu ifade Geç Dönem'de *Principatus* Dönemi'ndeki *imperium* yetkisinin nasıl algılandığına dair de bir fikir vermektedir.

Eserin bilinen ilk edisyonu *editio princeps* 1638 yılında Dijonlu Cladius Salmasius tarafından yayımlanmıştır. Bu edisyon üzerinden Tzschucke (1793) ikinci bir edisyon yapmıştır; ancak *editio princeps* kaybolmuştur. Tzschucke'den sonra Wölfflin'in (1854) de yaptığı bir edisyon mevcuttur. Günümüze kadar yapılmış edisyonlar Tzschucke ve Wölfflin edisyonunlarını temel alarak oluşturulmuştur. Wölfflin (1854, 5), eseri stili bakımından *concinnitatem* olarak tanımlamaktadır. Wölfflin'in ardından Assmann (1935), Terzahgi (1947), Arnaut-Lindet (1999) eserin edisyonlarını yapmışlardır. *Liber Memorialis* ile ilgili yapılan kitap olarak yayımlanmış son çalışma ise König'in (2010) çalışmasıdır. Söz konusu modern araştırmacıların hiçbirisi *Liber Memorialis*'i eğitim sistemi bakımından incelememişlerdir.

Liber Memorialis'e bakıldığında içerik bakımından eserin ilk etapta Romalı “bir gencin öğrenmesi gerekenler” nedir sorusuna cevap niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Ampelius “öğrenilmesi gereken” ya da “bilinmesi gereken” kısmını nitelemek için *memoria* sözcüğünü kullanmıştır. Ampelius'un yaşadığı varsayılan dönemlerde yaşamış olan Aurelius Victor (Aur. Vic. *Caes*), Rufus Festus (Ruf. *Fes*) ve Eutropius (Eutr.) gibi yazarların eserlerinin başlıklarında geçen gibi *historia* ya da *brevis* gibi bazı tanımlayıcı ya da kapsayıcı isimler kullanmak yerine Ampelius özellikle *memorialisi* kullanmış ve tercih etmiştir. *Memoria* bilindiği üzere “hatıra, anı” anlamına gelen bir isimdir; fakat Geç Dönem’de ilginç bir şekilde histografist olarak kullanıldığı saptanmaktadır (Cod. Ius. 12. 29. 1). Yine daha Geç Dönem’de *memorialis* ismiyle nekroloji alanında karşılaşılmaktadır (Rollo-Koaster 1999, 7). Bu da eserin *memoria* kelimesi ile ilişkilendirilerek anlamlandırılması gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda Ampelius, Mucius Cordus’tan bahsetmektedir:

Mucius Cordus, qui ignibus manus imposuit.

“*Mucius Cordus kendi elini ateşe tutmuştur*” (Amp. 20. 3).

Burada Ampelius, Mucius Cordus hakkında daha fazla bilgiye ver vermemektedir. Büyük olasılıkla Mucius Cordus’un neden “elini ateşe tuttuğu” okuyucu tarafından bilinen bir bilgiydi. Bundan dolayı da olayın arka planı ve nedenleri anlatılmamış olmalıdır³. Bu durum eserin isminde geçen *memoria* sözcüğünün niteliği hakkında fikir vermektedir. *Memoria* sözcüğü Ampelius’un kitabı okuyan kişinin zihninde oluşturmasını beklediği ve anlatımın devamını okuyucunun kendisine bıraktığı anlatımları nitelemektedir. Buradan hareketle *memoria* olarak adlandırılan olgu aslında okuyucunun zihninde olayın ne olduğunu kısaca imgeleyebileceği bir anlatım tarzını yansıtmaktadır. Ayrıca eserin adı ile ilgili olarak Tiberius Dönemi’nde yaşamış iyi bir avukat ve yargıç olan Masurius Sabinus’un *Liber Memorabilia* (Macr. *Sat.* 3. 6. 11) isimli bir eseri olduğu bilinmektedir. *Memoria* adını taşıyan nadir eserlerden biri olan bu eserin içeriği eser günümüze kadar ulaşmadığı için bilinmemektedir; fakat, Ampelius’un eseri göz önünde bulundurulduğunda başlığında geçen *memoriadan* hareketle tahminde bulunmak mümkündür. Eserde yetiştirilen bir avukat ya da yargıcın hafızasında yer etmesi beklenen bilgilerin neler olması gerektiği konusu üzerine yoğunlaşmış olunmalıdır. Ampelius’un eserine *Liber Memorialis* ismini vermesindeki amacı ezberindeki ya da hafızasında yer alan bilgileri çeşitli kaynakları irdeleyerek hızlı bir şekilde ortaya koymak olmalıydı. Eserdeki özensiz ve süssüz dil, cümlelerin son derece kısa olması ve cümleler arasındaki bağlantıların basit yapısı eserin kısa bir sürede ve hızlı bir şekilde yazıldığını göstermektedir. Ayrıca bu yaklaşım *transcursus* stilini anımsatmaktadır.

Liber Memorialis'in olası kaynakları irdelendiğinde eserin IV. bölümünde Ampelius’un rüzgârlar hakkında verdiği bilgilerin, Vitruvius’un konu hakkında verdiği bilgilerle tutarlılık gösterdiği görülmektedir (Vit. *Arch.* 6. 5, 10-11). Dünyanın Harikaları’ndan bahsedilen VIII. bölümde Aristoteles’in Περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων eserinden mi, Theophrastos’un Περὶ αἰτιῶν φυσικῶν eserinden mi, Plinius’un *Naturalis Historia* eserinden mi, Pausanias’ın Ἑλλάδος Περιήγησις eserinden mi esinlendiğini ya da bu eserlerden hangisini kaynak olarak kullandığını

³ Gaius Mucius Cordus Scaevola, solak anlamına gelen Scaevola lakabını Etrüsk kralı Lars Porsenna’nın hüküm sürdüğü Clusium kenti ile Roma kenti arasındaki savaşta kazanmıştır. Mucius Cordus senatonun da onayıyla Lars Porsenna’yı öldürmek üzere ordugâhına sızmış, ancak o gün askerlerin maaş günü olduğundan dolayı kral ve sekreteri benzer şekilde giyinmişlerdir. Maaş ödemesi esnasında yapılan konuşma sırasında Cordus hedefini karıştırarak kralın sekreterini öldürmüştür ve hemen ardından yakalanmıştır. Porsenna’nın karşısına getirilen Cordus “gözleri büyük zaferlerde olan erkekler için vücudun ne kadar önemsiz bir parça olduğunu bilirsiniz” diyerek sağ elini doğrudan ateşin üstüne koymuştur. Cesareti karşısında şaşkına dönen Porsenna, Cordus’u ordugâhtan kovmuş ve bu olayın ardından çok geçmeden de elçilerini Roma’ya barış için göndermiştir (ayrıntılı bilgi için bkz. Liv. 2. 12-13).

söylemek zordur. Ampelius'un doğrusal olarak Epiros'taki Ambrakia'dan Mısır'daki İskenderiye'ye doğru olan anlatımı Strabon'un anlatım tarzını çağrıştırmaktadır (Amp. 8). Strabon'un da bu doğrultuda bir anlatım izlediği düşünüldüğünde Ampelius'un yöntem olarak Strabon'dan etkilendiği söylenebilmektedir. Ayrıca eserin Tanrı ve Tanrıçalarla ilgili olan IX. bölümünde Cicero'nun anlatımıyla benzer bir üslup gözlemlenmektedir⁴. Buradan hareketle Ampelius'un IX. bölümde Cicero'dan esinlendiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Ampelius Herakles'in görevlerinden ilk ikisine yer verse de 12 görevinin tamamına eserinde yer vermemiştir. Ampelius, eserin devamında Romalılar dışındaki ünlü kralları ve komutanları anlatmaktadır (Amp. 11-16). Burada önce Asurlar, sonra Medler, Persler ve ardından Spartalılar hakkında bilgi vermektedir. Spartalı krallar listesinde kral Agis'e, Kleomenes'e ve tiran Nabis'e yer verilmediği görülmektedir. Ünlü Atinalılardan bahsettiği listede ise Peisistratos'a yer verirken Solon'a ve Kleisthenes'e yer vermemektedir. Miltiades ve Aristides'ten bahsederken Perikles'ten söz etmemektedir. Numidia krallarını saydığı bölümde, Iugurtha'dan daha önce bahsettiğini belirtmesinin (Amp. 37. 3) rağmen günümüze kadar ulaşan metinde bu bölümün olmaması Ampelius'un eserinin tamamının günümüze ulaşmadığını net bir şekilde göstermektedir. Buraya kadar Lucius Ampelius'un yaşamış olabileceği muhtemel tarih aralığı ve *Liber Memorialis* eseri tanıtılmıştır. Bir sonraki başlıkta çizilen kapsam doğrultusunda eserin eğitim sistemindeki yeri tartışılmaktadır.

Liber Memorialis'in Eğitim Sistemindeki Yeri

Liber Memorialis eserinin didaktik yönü ve öğretici nitelikleri eserin pedagojik olarak incelenmesini önemli hale getirmektedir. Bu başlık altında birincil kaynaklar ve eserdeki bilgilerin nitelikleri kapsamında bir değerlendirme yapılmaktadır. *Liber Memorialis* bir *grammaticus*un okuluna giden ya da evde bir *grammaticus* tarafından eğitim alan Romalı bir gencin kullanabileceği nitelikte bir eserdir. Eserin hem dilinin hem de anlatımının sade ve düz olması didaktik unsurları görünür kılmaktadır. Bununla birlikte Ampelius eserinin *prologus* bölümünde bu çalışmayı niçin ve hangi amaç doğrultusunda yazdığını açıklayıcı bir ifadeyle dile getirmektedir:

Lucius Ampelius Macrino suo sal(utem). Volenti tibi omnia nosse scripsi hunc librum memorialem, ut noris quid sit, Mundus, quid elementa, quid orbis terrarum ferat, vel quid genus humanum peregerit.

"Lucius Ampelius Macrinus'una selam eder. Her şeyi öğrenmen için senin isteğin üzerine Liber Memorialis'i yazdım, evrenin ne olduğunu, elementlerin nelerden oluştuğunu, yeryüzünde nelerin olduğunu insan ırkının neyi başardığını öğreneceksin" (Amp. Pro.).

Burada *nosse* fiiliyle Ampelius, eserini neden kaleme aldığını ve bu eserle neyi hedeflediğini ortaya koymaktadır. Öğrenilmesi ya da bilinmesi beklenen konular olasılıkla 14-16 yaşlarında Romalı bir gencin bilmesi gerekenleri ve bu bilgi dağarcığının sınırlarını göstermektedir. Buradan hareketle eser bu bağlamda değerlendirilerek eserin eğitim sistemindeki yeri tartışılmaktadır.

Ampelius, *Liber Memorialis*'te evren, kozmoloji ve yeryüzü şekilleri ile ilgili konularla ilgilenmekle birlikte tarihsel ve siyasal olaylara da yer vermektedir. Eserde yer alan konu başlıkları şu şekildedir: Evren, Burçlar, Takımyıldızlar, Yıldızlar, Rüzgârlar, Gezegenler, Bilinen Ünlü Yeryüzü Şekilleri, Denizler, Dünya'nın harikaları, Tanrı ve Tanrıçalar, İmpatorluklar, Asur

⁴ Söz konusu benzerlikler Cicero'nun Iuppiter'i (Cic. Nat. 3. 21, 53), Asklepios'u (Cic. Nat. 3. 57), Venus'u (Cic. Nat. 3. 59), Vulcanus'u (Cic. Nat. 3. 55), Apollon'u (Cic. Nat. 3. 45, 51, 55, 57), Mercurius'u (Cic. Nat. 3. 45, 57, 59), Diana'yı (Cic. Nat. 3. 57), Minerva'yı (Cic. Nat. 3. 59), Herakles'i (Cic. Nat. 3. 40) anlattığı bölümlerden takip edilebilmektedir.

Kralları, Med Kralları, Pers Kralları, Lakedaimonialıların Ünlü Komutanları ve Kralları, Atinalıların Ünlü Komutanları ve Kralları, Makedon Krallar, Romalıların Kralları ve Ünlü Komutanları, Seçkin Romalı Devlet Adamları, Kendisini Roma Halkının Selameti İçin Kurban Edenler, *Spolia Opima*'yı Roma'ya Getirenler, Scipio'lar, *Plebler* ve *Patriciuslar* Arasındaki Ayrılıkların Nedenleri, Roma'da Gerçekleşen Ayaklanmalar, Roma'ya Karşı İhanet Edenler, Romalıların Hangi Halklarla ve Hangi Nedenlerle Savaştığı, Roma Halkının Yönetim Biçimini Değiştiren Olaylar, Mithridates Krallığının Başlangıcı, Parth Kralları, Kappadokia ve Armenia Kralları, Asia ve Pergamon Kralları, Pontus ve Bithynia Kralları, Aleksandria Kralları, Kartacalıların Komutanları ve Kralları, Numidia'nın Kralları, Mauritania'nın Kralları, Roma Halkına Karşı Silahlananlar, Savaş Türleri, Marius ve Sulla Arasındaki Savaşın Gelişimi, Caesar ve Pompeius Arasındaki Savaşın Arkaplanı, Makedonia Savaşı, Roma Halkının Kendisini Tehdit Edenlere Karşı Yaptığı Savaşlar, Pön Savaşları, Traianus'un Yönetimine Kadar Komutanların Kimlerle Savaştığı, *Comitiales*, Roma Halkının Düzeni, Yönetim Biçimleri. Başlıklardan da anlaşıldığı üzere eser hem bilinen Dünya'nın kısa tarihini hem de öğrenilmesi ve bilinmesi gereken önemli komutanları, tarihsel olayları, Roma halkının hem yönetim biçimini hem de sosyal sınıflarını ortaya koymaktadır.

Eser retorik öğreniminde kullanılacak düzeyde ve kalitede olmamakla birlikte bir *litteratorun* kullanabileceği bir eser de değildir. Dolayısıyla bu eserin bir *grammaticus* tarafından kullanıldığını söyleyebilmek mümkündür. Bu noktada iki ihtimal ortaya çıkmaktadır. Birincisi Ampe-lius'un bir *grammaticus* olarak Macrinus'a bu eseri yazmış olması; ikincisi ise Macrinus'un bir *grammaticus* olarak bu eseri kullanmış olmasıdır. Her iki ihtimalde de eserin bir *grammaticus* tarafından kullanılmış olduğu varsayımı güçlüdür. *Grammaticus* tarafından öğretim gören bir Romalının sonraki öğretim aşaması retorik eğitimidir. Retorik eğitiminde dilin nasıl kullanılacağı, söylemin incelikleri ve hitabet sanatı öğretilmektedir. Bu eseri öğrenciye sadece genel kültür bağlamında katkı sunabilecek bir çalışma olarak görmemek gerekir; aynı zamanda hitabet sanatı icra edilirken kullanılacak çeşitli bilgileri içeren bir eser olarak da değerlendirmek gerekmektedir. Quintilianus (*Inst.* 11. 2. 1-3) bu bağlamda hafızanın hitabet sanatı için öneminden bahsetmektedir. Quintilianus'a göre hafıza (*memoria*) hitabet için birincil bir öneme sahip olmakla birlikte bu yeti geliştirilebilir özellikler taşımaktadır. O'na göre, eğer hafızanın canlandırıcı özellikleri kullanılmazsa öğrenilen bilgilerin hiçbir önemi yoktur. Dolayısıyla hafızanın gücü eğitimle doğrudan bağlantılıdır. *Liber Memorialis* eseri bu noktada hem isim hem de nitelik bakımından Quintilianus'un düşünceleriyle doğrudan bir paralellik kurmaktadır:

...neque inmerito thesaurus hic eloquentiae dicitur.

“Gerçekten de (hafızanın) hitabetin hazinesi olarak söylenmesi boşuna değildir” (Quint. *Inst.* 11. 2. 2).

Diğer yandan Quintilianus, hitabet esnasında rakiplerin sözlerinin de takip edilmesinin son derece önemli olduğunu ve sunulan argümanları çürütmenin hafıza ile mümkün olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca doğaçlama yapılan hitabetin dahi doğrudan hafıza ile bağlantılı olduğunu dolayısıyla konuşurken bir sonraki hamlenin de yine iyi bir hafıza ile mümkün olabileceğini ifade etmektedir (Quint. *Inst.* 11. 2. 2-4). Quintilianus, ezber yapma ve zihinsel çaba arasındaki ilişkiye değindiği bölümde yine hafızanın rolüne vurgu yapmaktadır (Quint. *Inst.* 11. 2. 10). Quintilianus'un eserinde yer verdiği “doğaçlama” ya da “hafızanın konuşmadaki işlevi” gibi konular dolaylı olarak Ampelius'un eserinde yer verdiği bilgilerin kullanımına işaret etmektedir. Retoriğin tek bir türü olmadığı ve çok geniş bir yelpazede değerlendirilmesi gerektiği Quintilianus tarafından belirtilmektedir (Quint. 11. 1. 4). Quintilianus bu durumu Cicero'dan alıntı yaparak açıklamaktadır

(Cic. *Ora.* 3. 55. 210). Dolayısıyla bu geniş yelpazeye mümkün olduğu kadar hâkim olabilmek, doğaçlama yapabilmek, konuşmayı sürdürebilmek ya da kısaca “iyi” bir *rhetor* olabilmek için kültürel bağlamda bireyin yeterli bilgiye sahip olması gerekmektedir. Quintilianus retorik eğitimi için bu bağlamda belirli bir yaş grubunu işaret etmemektedir (Quin. 2. 2. 3; Gwyn 1926: 195; Dürüşken 1995: 74-78). Bununla birlikte öğrencinin retorik eğitimi için yaş grubundan ziyade zihinsel gelişiminin belirleyici olduğu da belirtilmektedir (Quin. 2. 1. 7). *Grammaticus* tarafından öğretim görmüş bir bireyin Ampelius'un eserinde yer verdiği bilgileri edindiği düşünüldüğünde bu bilgilerin retorik eğitimi için yeterli olup olmadığı konusu tartışmalı bir konudur. Quintilianus, hitabet için bir kişinin sürekli “konuşma savaşına” ve başına sözel olarak gelebilecek her türlü duruma hazır olması gerektiğini, eğer kişi hazır değilse birikmiş hazinesi üzerine kara kara düşünen bir cimri gibi görüneceğini ifade etmektedir (Quin. 10. 1. 2). Bahsedilen hazırlık aşaması elbette bir öğrencinin retorik öncesindeki eğitimini de kapsayan bir süreçtir. Öğrencinin konuyu nasıl kavrayacağı, cümlelerini nasıl düzenleyeceğini, kelimeleri nasıl seçeceğini ve edindiği bilgileri en iyi ve en kolay nasıl kurgulayacağı retorik eğitiminin konusudur (Quin. 10. 1. 4). Buradan hareketle retorik öğretime hazır bir öğrencinin bu aşamada Ampelius'un eserinde yer alan birçok konuyu ve bilgiyi edinmiş olması beklenmektedir. Quintilianus tarih ile retorik arasındaki ilişkinin önemine ve olası bir davada müvekkilini savunan bir avukat için tarihsel olaylara hakim olmanın kurtarıcı gücüyle birlikte avantajlı durumuna vurgu yapmaktadır (Quin. 10. 1. 31). Diğer yandan tarihsel metinlerin zenginliğinin zaman zaman alıştırılmalarda kullanılmasına, alıntılar vasıtasıyla diyalog kurmanın kolaylığına dikkat çekilmektedir (Quin. 10. 5. 15). Quintilianus tarafından bir hatipin hem eskinin hem de güncel olayların bilgisi ile donatılı olması, bu bilgileri bilmekle kalmayıp aynı zamanda ihmal etmemesi yani bu konularda kendini geliştirmesi, bununla birlikte gündemi takip etmesi ve dolaylı olarak geçmiş ile yaşadığı zaman dilimi arasında bağlantı kurması beklenmektedir (Quin. 12. 4. 1). Quintilianus'un verdiği bilgiler bakımından Ampelius'un eseri bu niteliklere sahip görünmektedir. Ampelius eserinde sadece tarihi olaylara ya da önemli karakterlere yer vermemiştir; aynı zamanda kozmolojiden, yıldızlardan, rüzgârlardan, yer şekillerinden, denizlerden, yönetim şekillerinden de bahsetmektedir. Quintilianus yıldızları bilmeden şairlerin anlayamayacağını düşünmektedir (Quin. 1. 4. 4). Benzer şekilde yıldızların hareketlerinin kader bağlamındaki belirleyiciliği konusunun ve evrenin sisteminin anlaşılmasının bir hatip için kullanışlı bir bilgi olabileceğini ifade etmektedir (Quin. 1. 7. 46). Bununla birlikte Quintilianus *grammaticus* ve *rhetor* arasındaki farklılıklara eserinde yer vermektedir. *Grammaticus* ve *rhetor* sınırlarını çizmeli ve bu sınırlara sadık kalmalıdır (Quin. 2. 1. 4). Cicero, kendi zamanında bu iki dalı birbirinden ayırmasına rağmen retorik başlangıç düzeyindeki bilgilerin *grammaticus*un öğretileri arasında yer aldığını belirtmektedir (Cic. *Ora.* 1. 3. 263, 57. 244. 2, 13. 100. 3, 38; Dürüşken 1995: 79-80). Quintilianus bu iki dal arasındaki sınırı *grammaticus*un son öğretisinin *rhetorluğun* başlangıcı olduğunu söyleyerek çizmektedir (Quin. 2. 1. 3). Ampelius'un eseri Quintilianus'un çizdiği sınırla birlikte düşünülebilmektedir. Bilinen dünyanın sınırlarını hem coğrafi hem de siyasi olarak çizen *Liber Memorialis*, verdiği tarihi bilgilerle Quintilianus'un bahsettiği sınırın içerisinde değerlendirilebilmektedir. Diğer yandan bu sınır eğitimin işlevini sorgulamanın önünü açmaktadır. Eğitim günümüzde olduğu gibi bir sosyal statü göstergesi olarak görülebilmektedir; bu statünün öğretim gören öğrenciyi görmeyenlere göre üstün kılan bir niteliği olduğunu söylenebilmektedir. Eğitim ile sosyal becerilerini geliştirebilen öğrenci statüsünü yeniden üretmeye ve sürdürmeye devam edebilmektedir. Buradan hareketle özellikle retorik eğitimi sınıfsal olarak soyluların arasına dahil olabilmenin bir nevi ön koşulu olarak görülebilmektedir. Bu bağlamda eğitimin sosyal sınıflar arasında sınır çizen politik bir işlevi olduğundan söz edilebilmektedir. Bu politik işlev diğer yandan doğal olarak toplumsal ve ahlâki değerler hakkındaki fikirlerin, toplumsal hiyerarşideki

somut ve somut olguların, soylulara uygun davranış ve ayrıcalıkların da belirlenmesi noktasında görünmez bir sınır çizmektedir (Brown 1992, 41).

Ampelius'un yazın tarzıyla ilgili olarak eserde yer alan bilgileri arka planlarındaki anlamlarıyla okuyucuya yansıttığı söylenebilmektedir. Sardanapalos'un anlatıldığı 11. bölümde Asur krallığının *nimia delicia* ve *luxuria* sebebiyle yıkıldığı anlatılmıştır (Amp. 11). Bu yazın tarzı didaktik özellikleri içerisinde barındırmaktadır. Bununla birlikte "aşırı lüks ve zevk düşkün olmanın" bir krallığı yıkabileceği bilgisi de okuyucuyla paylaşılmaktadır. Ampelius aşırı lüks ve zevkten kaçınılması gerektiğini doğrudan, direkt olarak söylemek yerine tarihi olaylar içerisinde arka planda "kaçınılması" ya da "yapılmaması gereken" davranışlar olarak okuyucuya sunmaktadır. Romalıların aile içi eğitimde geleneklerine ve göreklerine bağlı olarak yetiştikleri ve okula başlamadan önce ya da sonra bu gelenekleri ve görenekleri sürdürdükleri düşünüldüğünde aşırı lüks ve zevk hem aile hem toplum tarafından hoş karşılanmayan davranışlardır. Dolayısıyla burada tarihi olaylarla aktarılan *mos maiorum* öğeleri tarihi olaylarla birlikte örneklendirilerek aktarılmıştır. Verilen örnek Romalı değildir ve *mos maiorum* öğelerinin evrenselliğine arka planda vurgu yapılmaktadır. Bu bağlamda Ampelius eserinde *mos maiorum* da yer vermiştir. Benzer şekilde 13. bölümde Mısır'daki kutsal Apis'in öldürülmesini emreden Kambyses, kutsal olana yaptığı saygısızlığın bedelini tanrıların öfkesi neticesinde kılıcının üstüne düşerek ölmesiyle ödemiştir:

... is quia Apin sacrum bovem interfici iusserat, ira deorum ex equo praeceps super gladium suum ruit extinctusque est.

"...o kutsal boğa Apis'in öldürülmesini emrettiği için tanrıların öfkesiyle atından kendi kılıcına doğru baş aşağı düştü ve öldü" (Amp. 13. 2).

Bu anlatımda kutsal olana yapılan saygısızlık tanrıları öfkelenmiştir. Tanrılara karşı yapılan saygısızlığın karşılığı da ölümdür. Romalıların da dinlerine ne kadar bağlı bir toplum oldukları düşünüldüğünde, kutsal olana yapılan saygısızlığın evrenselliği burada okuyucuya aktarılmaya çalışılmıştır.

Eserde adalet kavramına yapılan vurgu eserin bir *grammaticus* nezdinde kullanıldığı varsayıldığında sonraki eğitim seviyesi olan retorik okulu için önemlidir. *Iustitia* ya da δίκαιοç sıfatları eserde adaletli olmanın mükafatı ve sonuçları hakkında okuyucuyu bilgilendirmektedir. Ampelius'un anlatılarında Med kralı Arkabakes, Sardanapalos'un aşırı zevk ve lüks nedeniyle kaybettiği krallığı "adalet" ile Med krallığı olarak yeniden inşa etmiştir (Amp. 12. 1). Peisistratos bir tiran olmasına rağmen son derece adaletli bir yönetim sergilemiştir (Amp. 15. 7). Aristeides adaletli karakteri ile Adil (δίκαιοç) lakabını kazanmıştır (Amp. 15. 10). Phaleronlu Demetrios adaletli anlayışından dolayı kendisi için dikilen üç yüz heykel ile onurlandırılmıştır (Amp. 15. 19). Bunun dışında Thrasybulos yönetimde gaddar ve adaletsiz bir tutum sergileyen tiranları bir komplo ile devirmiştir (Amp. 15. 13). Ampelius diğer örneklerde olduğu gibi Thrasybulos'un sadece bu özelliğine eserinde yer vermiştir. Bu da Ampelius'un tarihte gördüğü bazı davranış ve tutumların ahlaki boyutunu okuyucusuna aktarma eğiliminde ya da amacında olduğunu göstermektedir.

Eğitim bağlamında çiftçilik Roma toplumunda önemli bir yere sahiptir. Roma toplumunda iyi bir çiftçi aynı zamanda iyi bir insan anlamına da gelmekteydi. Romalılar bir kişiyi övmek istediklerinde "iyi bir koca" ya da "iyi bir çiftçi" olarak o kişinin toplumdaki yerini "iyi" olarak tanımlamaktaydı (Var. *Rus.* 2. Int.). Horatius çocukluğundan ve babasının küçük tarlasından bahsederken büyüdüğü tarlayı tefecilerin boyunduruğundan ve kibirden uzak bir yer olarak

tanımlamaktadır. Atalarından gelen tarlayı yeniden sürüyor olmanın verdiği mutluluğu, ağaçları, meyveleri ve doğayı özlemle hatırlamaktadır (Hor. *Epod.* 2). Tarla sürmenin ya da çiftçi olmanın toplumdaki karşılığı Ampelius'un eserinde de görülmektedir. Ampelius Phokion'dan bahsettiği bölümde kendisine rüşvet olarak teklif edilen hiçbir şeyi kabul etmeyip çocuklarına elinde olan tarlanın iyi birer insan oldukları takdirde yeteceğini vurgulamaktadır:

Phocion, qui vir bonus cognominatus est, neque ulla pecunia a Philippo potuit sollicitari ut ad eum discederet: qui admonentibus amicis ut liberis suis consuleret, 'si boni', inquit, 'erunt, hic agellus eis sufficiet; si mali, nihil'.

“Philippus'un ısrarla teklif ettiği tek bir kuruşu dahi kabul etmeyip [onun] tarafına geçmeyen, 'İyi adam' olarak bilinen Phocion, arkadaşlarının kendi çocuklarını düşünmesi gerektiğini söylediğinde 'Eğer iyilerse bu küçük tarla onlara yeter, eğer kötülerse hiçbir şey yetmez' diye cevap verdi” (Amp. 15. 17).

Phokion söz konusu kendi çocukları da olsa para karşılığında vatanına ihanet etmemiştir. Roma Devleti'nin dışında yaşanan bu olaylar Ampelius için *mos maiorum* kapsamında örnek teşkil eden ve evrensel niteliği olan tutum ve davranış örnekleridir. Roma Devleti ile ilgili olan bölümlerde Ampelius benzer referanslarla anlatımının ahlâki boyutunu ön planda tutmaktadır. Brutus'un halkın özgürlüğü için kendi çocuklarını öldürmesi doğrudan ahlâki ve vatanperverliği yansıtan bir olay olarak aktarılmıştır (Amp. 18. 1). Ampelius bu olayın nedenini, öncesini ya da sonrasını anlatmamaktadır. Benzer şekilde Manlius Torquatus ordugâhtaki disiplini sağlamak için kendi oğlunu öldürmüştür ve Ampelius, Torquatus ile ilgili olarak eserinde sadece bu bilgiye yer vermektedir (Amp. 18. 3). Curius tıpkı Phokion örneğinde olduğu gibi kendisine sunulan altınları reddetmiştir (Amp.18. 8). Fabricius Luscinius lükse düşkün ve açgözlü olarak tanımlanan Cornelius Rufinus'u on libre değerinde gümüşe sahip olduğu gerekçesi ile senatodan atmıştır (Amp.18. 9). Aemilianus Paullus, Macedonia zaferinin ardından iki oğlunu da kaybetmesi üzerine kadere saldırmak yerine ona olan şükranları sunmuştur, çünkü kader devlete değil oğullarına saldırmıştır:

...inter ipsos triumphis dies amissis duobus liberis pro contione dixit gratias se agere fortunae, quod in suam potius domum quam in rem publicam saevisset.

“...zaferin henüz ilk günlerinde iki oğlunu kaybetti. Kader, devlete saldırmak yerine kendi evine saldırdığı için konuşmasında kadere olan şükranlarını sundu” (Amp. 18. 13).

Apuleius sürgüne gönderildiğinde oğlu da kendisine eşlik etmiş ve *pious* sıfatı ile adlandırılmıştır (Amp. 18. 14). Bu örneklerin tamamı Romalılık ve *mos maiorum* bağlamında değerlendirilmelidir. Ampelius'un tarihte yer alan bu örnekleri seçmesi eserin pedagojik özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu örnekleri yalnızca bir öğrencinin okuduğunu değil, *forum*da ya da bir sınıfta kolektif bir şekilde işlendiği düşünüldüğünde kolektif olmanın getirdiği yaklaşım *mos maiorum*un ya da Ampelius'un okuyucusuna vermek istediği ahlâki ve vatanperver anlayışı yeniden üretmektedir. Dolayısıyla bu durum eseri “öğrenilmesi gerekenler” bağlamından “yapılmaması” ya da “kaçınılması gereken davranışlar” bağlamında değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Buraya kadar yer verilen örnekler kişiler üzerinden aktarılan ahlaki tutumların örneklerini yansıtmaktadır. Buradan hareketle *Liber Memorialis* eserinde sadece kozmoloji ya da tarihsel ve siyasal olaylara değinilmediği, ahlâki davranışlara yer verilerek aynı zamanda kişilere nasıl yaşanması gerektiğini gösteren etik kuralların da belirlendiği söylenebilir.

Liber Memorialis eserinde Roma Devleti'nin bir kurum olarak ifade edilmediği görülmektedir.

Başka bir ifadeyle devletin eylemleri kişiler üzerinden aktarılarak Roma Devleti'nin sergilediği tutumlar betimlenmeye çalışılmıştır. Sadece kişiler üzerinden aktarılan bu anlatım aslında arka planda yine *mos maioruma* işaret etmektedir. Dolayısıyla kişilerin ahlâki tutumlarının devlet için ne kadar önemli olduğu vurgulanmaya çalışılmaktadır. Roma'da aile içi eğitimde olduğu gibi geleneklere, göreneklere bağlılığın ve ahlâklı olmanın bir anlamda devletin devamlılığı için birincil bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Ampelius'un anlatısında örneklemini ve tarzını bu şekilde oluşturması devletin devamlılığına, bu noktada kişilerin ve bu kişilerin aldığı ya da alması gereken potansiyel “doğru” kararlara devletin ne kadar bağlı olduğuna ve bu kararların yönlendiriciliğine, pedagojik olarak eğitimin bu yöndeki eğiliminin Roma Devleti için son derece önemli olduğuna işaret etmektedir. Ampelius bu durumu verdiği diğer örneklerle desteklemektedir. Decimus Brutus Callaecus, Gaius Gracchus'u çıkarmak istediği toprak yasaları nedeniyle ve devletin düzenini bozduğu gerekçesiyle alt etmiştir (Amp 19. 3, 26. 2). Benzer şekilde Scipio Nasica, Tiberius Gracchus'u aynı gerekçelerle katletmiştir (Amp. 26. 1). Bu anlatılarda Ampelius'a göre devletin düzenini bozan kişiler, diğer yöneticiler tarafından öldürülmüş ve bir anlamda devletin düzeninin tekrar sağlanması için bir adım atılmıştır. Kişiler eylemleriyle devleti yansıtmaktadır. Bu eylemlerin ahlâki boyutu sonraki nesiller için örnek teşkil etmektedir. Ampelius'un özellikle bu niteliği eserine yansıtmaya çalıştığı açıkça görülmektedir.

Liber Memorialis eserinin 20. bölümü doğrudan “Kendisini Roma Halkı İçin Feda Edenlere” ayrılmıştır. *Patricius* sınıfı mensubu olmalarına rağmen Fabius'ların Vei kentine karşı yapılan savaşta yer almak istemeleri (Amp. 20. 2); Mucius Cordus'un elini ateşe tutması (Amp. 20. 3); Decius'ların ve Pontifex Folius ile kentin önde gelen yaşlılarının (Amp. 20. 7) kendilerini yer altı tanrılarına kurban etmeleri (Amp. 20. 6); Curtius'un bir kâhinin sözü ile Roma Devleti'nin selameti için kendisini bir yarığa bırakarak intihar etmesi (Amp. 20. 9), *offere* yani “kurban etme”, “adama” örneği olarak yansıtılmıştır. Bu örneklerde gerektiğinde geçmişte *patricius*ların savaşta “savaşanlar” olarak yer aldıkları, Mucius Cordus'un elini kurban etmesi, Decius'ların, Folius'un ve Curtius'un hayatlarını yer altı tanrılarına adanmaları Roma Devleti'nin selameti için yapılan eylemlerdir. Kendini kurban etme ya da adama örneklerinde kurtarılan Roma Devleti'dir. Kişiler bu eylemleri halkın selameti için yerine getirmişlerdir; bu eylemler bir anlamda devletin görünmeyen ya da söze gelmeyen “emri” olarak düşünülebilmektedir. Bu durum Roma Devleti içerisinde içe dönük ideolojik alt yapının bir örneğini temsil etmektedir. Bu eylemler gerek görüldüğü takdirde yerine getirilmelidir. Bir Romalıdan beklenen de bu davranış ve tutumu gerçekleştirecek kapasitede, güçte ve farkındalıkta olmasıdır. Diğer yandan Ampelius'un eserinde Roma'da hainlik yapanların sonu her zaman ölüm olmuştur. 27. bölüm “Vatana Karşı Hain Kararlar Alanlarla” ilgilidir. “Romalıların Yürüttüğü Savaşların Nedenlerinin” anlatıldığı 28. bölüm ve 39. bölümde Roma Devleti'nin savaş başlatan taraf olmadığı görülmektedir. Macedonia ile yapılan savaşların anlatıldığı 44. bölümde ve Pön Savaşları'nın anlatıldığı 46. bölümde Roma Devleti savaş başlatmamıştır. 45. bölüm “Roma Halkını Tehdit Edenlere Karşı Yapılan Savaşlara” ayrılmıştır. Bu bölümlerde Roma Devleti'nin işgalci yapısı, savaş başlatan taraf olmamasıyla örtbas edilmiştir. Pedagojik olarak bu durum Roma ideolijisinin bir parçası olarak yorumlanabilmektedir. Roma Devleti'nin ideolojik anlayışında tıpkı Ampelius'un da bahsettiği gibi yardım çağrısı üzerine ya da halkın uğradığı zorbalığın bir sonucu olarak Roma Devleti'nin savaşa girmek zorunda kaldığı izlenimi verilmektedir. Bu konu günümüzde de Roma Devleti'nin emperyalist yapısı ve hatta emperyalist bir devlet olup olmadığı gibi çeşitli konular çerçevesinde tartışılmaktadır; ancak Ampelius'un sergilediği tutum pedagojik açıdan değerlendirildiğinde Roma Devleti'nin “ihtiyaç” halinde savaşmak zorunda kaldığı yönündedir.

Liber Memorialis'in içerdiği konuların kapsamı göz önüne alındığında söz konusu eserin

retorik eğitimi öncesi öğrenilmesi gereken gerekli konuları ve bilgileri içerdiği görülmektedir. Ampelius'un yazın tarzı da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Hafızada tutulması beklenen bu bilgiler her ne kadar özensiz ve süssüz görünse de kısa ve öz bir şekilde yazılmıştır. Bu noktada bu özensiz yazın tarzının ezber için uygun olduğu düşünülmektedir. Bir *grammaticus* nezdinde öğretim gören bir gencin bu bilgileri kullanabilmesi ve ezberlemesi son derece olası görülmektedir. Eserde yer alan bilgiler okulda ya da evde sesli bir şekilde tekrar edilebilir ve kolay ezberlenebilir bir niteliktedir. Eser söz konusu nitelikleriyle eğitim sisteminde önemli bir yere sahiptir.

Sonuç

Ampelius'un yaşamı, hayatı ve mesleği ya da muhtemel öğretmenliğine dair kesin ve net veriler bulunmamaktadır; ancak eserinden hareketle kendisinin bir *grammaticus* olabileceği ya da en az bir *grammaticus* kadar bilgi sahibi olduğu söylenebilmektedir. Roma eğitim sistemine devlet doğrudan müdahalede bulunmadığı için sistem kendisine alternatifler yaratarak özel okullar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu durum Roma'da özellikle Geç Cumhuriyet Dönemi ve İmparatorluk Dönemi'nde çok sayıda okulun açılmasına neden olmuştur. Roma'da eğitimin devletin siyasi, politik ve sosyal konumu ile doğrudan bağlantılı olduğu ve bu bağlamda eğitimin yeniden üretilerek şekillendiği görülmektedir. Bu durumu tarihsel olarak da izleyebilmek mümkündür. Roma eğitim sistemi MÖ III. yüzyıl ortalarına kadar kaydadeğer bir değişime uğramamıştır. Bu tarih aynı zamanda Roma Devleti'nin ilk olarak MÖ 240 yılında Sicilia Adası'nı ve sonrasında Sardinia ve Corsica Adaları'nı fethedip eyaletleştirmesi ile bağlantılıdır. Bu noktada siyasi ilerlemenin eğitim ve sosyal yapı üzerindeki etkisinden bahsedilebilmektedir. Roma Devleti'nin Roma'nın dışına doğru genişlemeye başladığı bu dönemde hem eğitim sisteminde hem de Roma halkının entelektüel dünyasında çeşitli değişimler yaşanmaya başlamıştır. MÖ III. yüzyılda Sicilia adasına yapılan Pyrrhos'un seferleri, ardından Kartaca ile yapılan Pön Savaşları, Akhaia ve Makedonia'nın fethedilmesi gibi siyasi ve askeri olaylar vasıtasıyla kültürel değişiklikler Roma'nın siyasi ve sosyal yaşamı ile birlikte eğitim alanında da kendisini göstermeye başlamıştır. MÖ 55 yılında Andronicus'un *Odysseus* eserini Latinceye çevirmesi yine aynı tarihlerde Cicero'nun *De Oratore* eserini yayımlaması ve bu dönemden MS 95 yılına kadar geçen süreç sonunda Quintilianus'un *Institutio Oratoria* eseri ile eğitim sistemindeki değişimler İmparatorluk Dönemi ve sonrasına doğru sistematik bir biçimde izlenebilmektedir. İmparatorluk Dönemi'nde eğitim sisteminin çok ciddi bir değişime uğramadığı görülmektedir. Ampelius'un eseri bu konuya da ışık tutmaktadır. Ampelius'un yaklaşık olarak MS III. yüzyıl ortaları ve IV. yüzyıl başlarında yaşadığı düşünüldüğünde öğretilen konuların ve genç bir Romalının entelektüel bilgisinde (retorik eğitimi dışında) önemli değişikliklere rastlanmamaktadır. *Liber Memorialis* eserinin retorik eğitimi öncesi bir öğrencinin edinmesi beklenen bilgileri içerdiği görülmektedir. *Grammaticus* tarafından verilen bu eğitimin hangi konuları kapsadığı ve bu konuların sınırı söz konusu eser üzerinden takip edilebilmektedir. Eser günümüze kadar ulaşabilmiş eğitim bağlamında önemli bir eserdir. Bu eser modern araştırmacılar tarafından eğitim bağlamında değerlendirilmemiş ve gözardı edilmiş olmasına rağmen daha fazla araştırılmayı hak etmektedir. Teorik ve pratik bağlamda Quintilianus'un eseri yol gösterici olsa da *Liber Memorialis* 14-16 yaşlarında olan ve *grammaticus*tan öğretim gören Romalı bir gencin ezberlemesi, öğrenmesi ya da bilmesi gereken konuları ve bu konuların niteliklerini, edinilen bilgilerin sınırlarını göstermesi bakımından Roma eğitim tarihi için önemli bir eserdir.

BİBLİYOGRAFYA

- Arnaut-Lindet M. P 1993, *Aide-mémoire (Liber memorialis)*. Paris.
- Assmann E. 1935, *Lucii Ampelii Liber Memorialis*. Leipzig.
- Assmann E. 1940, "Der Liber Memorialis des Lucius Ampelius". *Philologus* XCIV, 197-221.
- Barnes H. E. 1935, *The History of Western Civilization Vol. I*. New York.
- Benedict R. 1934, *Patterns of Culture*. Boston.
- Birley A. 2001, *Marcus Aurelius: A Biography*. London.
- Boak A. E. R. 1929, *A History of Rome to 565 A.D.* New York.
- Bonner S. F. 1977, *Education in Ancient Rome: From the elder Cato to the younger Pliny*. New York.
- Booth A. D. 1979, "Elementary and secondary education in the Roman Empire". *Florilegium* I, 1-14.
- Booth A. D. 1981, "Litterator". *Hermes* 109. Bd. H. 3, 371-378
CIL Corpus Inscriptionum Latinarum.
CGL Corpus Grammaticorum Latinarum.
- Cubberly E. P. 1920, *The History of Education*. Boston.
- Durant W. 1944, *Caesar and Christ*. New York.
- Dürüşken Ç. 1995, *Quintilianus'da Çocuk ve Yetişkin Eğitimi ve Günümüzle Bağlantıları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Enmann A. 1884, "Eine verlorene geschichte der römischen Kaiser und das buch de viris illustribus urbis romae". *Philologus*, no. Supplement-Band 4/3, 337-501.
- Garnsey P. D. A. & Saller R. 1987, *The Roman Empire: Economy, Society and Culture*. London.
- Gleaser C. E. 1843, "Das Zeitalter des Ampelius". *Rheinisches Museum fuer Philologie* II, 145-146.
- Gwyn A. 1926, *Roman Education from Cicero to Quintilian*. Oxford.
- Kroeber A. L. 1948, *Anthropology*. New Edition. New York.
- König I. 2010, *Liber memorialis: Was ein junger Römer wissen soll*. Darmstadt.
- Marrou H. I. 1956, *A History of Education in Antiquity*. New York.
- Maurice L. 2013, *The Teacher in Ancient Rome: The Magister and His World*. Lanham.
- McCrum, M. ve Woodhead, A. G. 1961, *Select Documents of the Principates of the Flavian Emperors (including the year of revolution)*. Cambridge.
- Orme N. 1971, *English Schools in Middle Ages*. London.
- Painter F. V. N. 1886, *A History of Education*. New York.
- Philip, B. 1999, *The Foundations of Latin*. New York.
- Rollo-Koster J. 1999, "Death and the Fraternity: A Short Study on the Dead in Late Medieval Confraternities". *Confraternitas* 1/9, 3-12.
- Smith C. E. & Case L. M. 1948, *A Short History of Western Civilization*. Boston.
- Starr C. G. 1950, *The Emergence of Rome as Ruler of the Western World*. Ithaca.
- Terzaghi N. 1947, *Lucii Ampelii Liber Memorialis*. Turin.
TLL Thesaurus Linguae Latinae.
- Treuer A. A. 1939, *History of Ancient Civilization, Vol. II: The Roman World*. New York.
- Tzschucke, C. H. 1793, *Lucii Ampelii Liber Memorialis*. Leipzig.
- Turner R. 1941, *The Great Cultural Traditions Volumes 1 and 2*. New York.
- Ullmann B. L. 1932, *Ancient Writing and Its Influence*. New York.
- Webster H. 1947, *History of Civilization-Ancient and Medieval*. Boston.
- Wöllflin E. 1854, *De Lucii Ampelii Libro Memoriali*. Göttingen.
- Zink M. 1866, "Zum Liber Memorialis des L. Ampelius". *Eos* II, 327